تەلارسازی شار: ئاوێنەگەلێک لە جەستەکان (*)

هەندرێن

1

چۆن دەکرێ دیمەنی تەلارسازی (ئەرکیتێکتور)ی ئەو خانووبەرە هەمەجۆرانەی، کە وەک شێوە دەربڕینێک، بە گوێرەی کاتەکان کولتوور و ژیانی خەڵکیان ئاوێنە کردۆتەوە، بناسینەوە؟ وەڵامدانەوە و راڤەکردنەوەیەکی وردی ئەو پرسیارە، پێویستی بە خوێندنەوەیەکی فرە روانگە هەیە، کە لە توانای ئەم نووسینەدا نییە. لێ لێرەدا لە روانگەیەکی مێژووی هزرییەوە، هەوڵدەدەم ، وێڕای نیگادانێکی مەیلەو جوانناسییانە، نمایشێکی سووکەڵەی وێستگە و قۆناغەکانی ئەو پرۆسەی گۆڕانکارییە هەمەدیوانە بکەم کە کاردانەوەیان لەسەر پێشکەوتن و گۆڕانکارییەکانی تەلارسازییدا هەبوو/هەیە. دواجاریش سەرەنجامی ئەم نووسینە، بە نمایشێکی خێرا لەسەر رەوشی تەلارسازی ئەمڕۆی کوردستان، کۆتایی پێدێت.

دیارە لەوەتەی مرۆڤ هەیە، بە گوێرەی ئەو باردۆخە ئابووری، کولتووری و ... هتد، بە دروستکردنی ماڵ، رێگاوبان و باخچە سەرقاڵ بووە. بەمەش مرۆڤ هەوڵیداوە ئارامی و دڵنیایی ژیانی دابین بکات. مرۆڤ لە هەر سەردەم و قۆناغێکدا بە شێوە و ناوەڕۆکی جودا، شوێنەکانی دەوروبەری خۆی رازاندۆتەوە. ئەم کارەش لە جیهانی نوێباودا تەلارسازی پێدەڵێن. شێواز و ناوەڕۆکی تەلارسازی، لە کۆنەوە تاکوو ئێستا، چەشەی جوانناسی و کولتووری ئەو کۆمەڵگایە و باری ئابووری و سیاسی نمایش کردووە/دەکا. تەلارسازی وەک تەواوی شێوازەکانی هونەر و نووسین، لە هەر سەردەمێکدا بوو بێت، بە پێی ناوکۆیی ئەو کۆمەڵگایە، هەڵگری شێوە و ناوەڕۆکی تایبەتی ئەو کۆمەڵگایە بووە.
ئاشکرایە سەدەی بیستەم بیرۆکەگەلێکی فرەی لە ئاستی تەلارسازی و دروستکردنی خانووبەرەی نموونەیی بەرهەمهێناوە. ئەو بیرۆکانەش بەرهەمی فراژانی کۆمەڵگای پیشەسازی بوون. لە رۆژئاوادا، دوای پەرەسەندنی تەکنیک و خۆشگوزەرانی کۆمەڵگا، خەڵک کەوتنە خوڵیای گۆڕینی شێوەی ژیان؛ گواستنەوە لە خانووە بەردینە تەنگەبەرەکانەوە بەرەو خانووبەرە نوێباوەکان بە هەرِمێن بوو.
بەڵام خانووسازی مۆدێرن بە شێوەیەکی راستەوخۆ بەو مەرجانە بەستراوەتەوە کە تەکنۆلۆژی سەپاندوویەتی. بۆیە دروستکردنی شارێکی نموونەیی، کە بتوانێ ئاواتەکانی کۆمەڵگا بەدیبهێنێت، کارێکی ئاسان نییە. دواجار هەر هەوڵێک بۆ دروستکردنی ئەو شارە نموونەییە، بە هۆی ئەو کەرەسانەی کە پێشتر کارگە تەکنۆلۆژییەکان سەپاندوویانە، چەواشەکارانە دەبێ، یانیش دیمەنی خانووبەرە، پرد، شەقام ... هتد، وەک جۆرە دەمامکێکی رووکەشانە خۆیان دەنوێنن. کارگە تەکنۆلۆژییەکان، بۆ ئەوەی بازاڕیان گەرم بکەن، مۆدە مۆدێرنەکانی تەلارسازی، رەواجدار دەکەن. هاوکاتیش ئەو بازاڕە بۆ قازانجی خۆی، خولیا،چەشە و تۆڕە کۆمەڵایەتییەکان جڵەودەکا.

2

بەڵام دەکرێ، بە گوێرەی شێوازەکانی تەلارسازی لە رۆژئاوادا، قسە لەسەر ئەوە بکەین، کە هەر لە سەرەتایەکانی سەدەی بیستەوە تا ئەمڕۆش، شێوازی پێکەوە لکان و هەڵپەساردن و چەسپاندن لە دروستکردنی خانووبەرەدا، وێنەیەکی گشتی لە تەلارسازیدا نیشان دەدا. بەڵام ئایا تەلارسازی لە رابردوو و ئێستادا، رەنگدانەوەی پێویستییەکانی مرۆڤ بووە؟

وەک ئاماژەمان پێکرد، لە رۆژئاوادا لەگەڵ بە نوێباو بوونی کۆمەڵگا، کە بەرهەمی شۆڕشی رۆشنگەریی و فرەژانی شۆڕشی پێشەسازی و بەربڵاو بوونی شارەکان بوو، هاوکاتیش شێوازی تەلارسازییش گۆڕانی بنەڕەتی بەسەر داهات. لەوێدا کۆمەڵگا، خێزان و خانووبەرە لە بۆچوونی گەردوونەگەراییەوە، کە کۆڵەگەیەکە لە روانگەی رۆشنگەرییدا، سەیر دەکران. لەو روانگەیەدا هەموو شتەکان پێکەوە دەبەسترێنەوە. هەر پارچەیەک تەواوکەری پارچەکانی ترن و ئەمانەش هەموو پێکەوە تۆڕێک لە ستروکتۆری دەسەڵاتی کۆمەڵگا پێکدەهێنن. بە واتایەکی تر، روانگەی مۆدێرنیزم هەوڵدەدا لە تەلارسازییدا هەموو دژایەتییەکان: ئاوەڵایی و لێک نزیکی، شەقام و خانووبەرە، لەگەڵ یەکدا، یان لە وێنایەکی لێکچوودا، کۆبکاتەوە.

لە کانگای پرۆسەی بە مۆدێرنکردنی هونەری تەلارسازییەوە، لە نێوان ساڵانی حەفتا و هەشتایەکاندا، روانگەی پۆستمۆدێرنیزم بە یارییە فرە شێوەکانییەوە سەریهەڵدا.

هەڵبەتە تەلارسازی لە رۆژگاری ئەمڕۆدا ئاوێتەیەکە لە شێوازە کۆن و تازەکان؛ بە توانەوە لەناو یەکتردا چەشنێک لە شێوازی خانووبەرە، شەقام، باڵکۆنگ، باڵەخانە و پردی تازەتری بەرهەمهێناوە.

لەو ناوکۆییەوە گفتوگۆییەکان لەمەڕ تەلارسازییدا فروانتر دەبن. ئەو گفتوگۆیانە لەمەڕ گرنگی تەلارسازییدا، هەر لە دوای شەڕی جیهانی دووەمەوە مانای خۆرە دابڕانێک، یان گۆڕانکارییەکی

هەمەلایەن، بەخۆیەوە دەبینێ. لە دیوێکی ترەوە دەکرێ بێژین، کە ئەو گفتوگۆیە تیۆریانە چەشنێکە لە رەنگدانەوەی بەرخۆرکردنی مۆدێلە تیۆرییەکان. لە دوای شەری جیهانی دووەمەوە پرۆژەی دروستکردنی خانووبەرە گەورە و بەرزەکان، بە مۆدە دەکرێ، کە لەوێدا جەخت لەسەر لایەنی پراکتیکی ئەو جۆرە خانووبەرە دروستکردنە دەکرایەوە.

لەبەرانبەر ئەمەشدا بە مۆدەکردنی ئەو هاوشێوەکردنە لە تەلارسازییدا، کۆمەڵێ خولیای تیۆری جیاواز سەرهەڵدەدا. دواجار ئەو خولیا تیۆریانەش لەژێر ناوی پۆستمۆدێرنیزم پێناسە کران.

تەلارسازی لە دۆخی پۆستمۆدێرنیزمدا خۆی لە مەرجە مێژوویەکان رزگار کرد. بەو واتایەی لە تەلارسازییدا هەموو بیرۆکەکان بەرجەستە دەبنەوە؛ شێواز و مۆدە کۆن و نوێیەکان لێکدەترێنجێنرێن و بەمەش تەلارسازی جوانناسییەکی فرە رەنگ و ناوەڕک دەپۆشێ.

هاوکاتیش روانگەی جوانناسیی پۆستمۆدێرنیزم، کە ئەمڕۆ لە ئارادایە، شێوازی قۆناغەکانی رابردوو دەستەوا دەکا، کە ئەمەش وەک هێڵێک، بە وێنەیەکی جودا، دیمەنەکانی ئەو قۆناغانە بەرجەستە دەکاتەوە.

3

جێگەی ئاماژەیە پێشتر لە رۆژئاوادا، وەک پەیوەندییەکی دوولایەنی لە نێوان شارستانییەت و کولتوردا، تەلارسازی پێناسە دەکرا. بەڵام ئەمڕۆ بە هۆی شێوازی تازەوە، کە شارەکان گۆڕانییان بەسەر داهاتووە، ئەو دوو لایەنییەش باوی نەماوە. بۆیە خانووی بەرز بۆتە ئامرازێک بۆ بەرجەستەکردنەوەی ئەو مۆدانەی کە رێگا و بانەکان بەرهەمی دەهێنن. سێنتەری شارەکان کراوە بە شوێنی سەرەکی شار و دەوروبەری شاریش لە رووی کولتوورییەوە کەمبایەخ دەکرێن.

بەڵام لە رۆژگاری "رۆشنگەریی"دا چەمکی "ژیار" بە ئاوەزەوە دەبەسترایەوە، هاوکاتیش "کولتوور" وەک تایبەتمەندییەک لە دەربڕین و بە واقیعکردنی تاکە کەسەکان، کۆمەڵ، پێشڤەچوونی بارە کۆمەڵایەتییەکان سەیر دەکرا. کەچی ئەمڕۆ "ژیار" زیاتر

وەک زنجیرەیەک لە ئامانج و ئامراز پێناسەی بۆ دەکرێ. لەو روانگەیەوە، باری تەلارسازی بە تێکەڵکردنی شێوازە کۆن و تازەکان، خۆی لە تاکە پێناسەیەک نیشان نادات.
هەڵبەتە تەلارسازی وەک هونەری نووسین موزیک بە کەرەسەی پشتینە رۆشنبیریی و مێژووییەکانەوە هاوئاهەنگی خۆی دروستدەکا. کاری تەلارسازی هەر تەنیا پشتینەی رۆشنبیریی و مێژوویی ئاوێنە ناکاتەوە، بەڵکوو خودی تەلارسازی بێ ئەو پشتینەیە بوونی نییە. بۆ نموونە، تەلارسازی بە بێ نەخشەکێشان ناتوانێ وێنەی خانوویەک ئەنجامبدا، هەروەک بەهەمان شێوەش بە بێ نووسین ناکرێ وێنای خانوویەک یان گۆڕەپان و پردێک بەرجەستە بکرێنەوە. رەنگە خانوو چێکردن لە سەرەتادا بە بێ نەخشەکێشان دەستپێکردبێت، بەڵام خودی تەلارسازی دوور لە خانوو دروستکردن گەشەی سەندووە. ئەو مەرجە کولتووریی و جڤاکیی و فەلسەفییانەی کە لە ماوەی سەدەکاندا فراژوان، توانیوویانە شێوەیەک لە زانیاریی و رۆشنبیریی ئامێز بە بواری تەلارسازی ببەخشن و دەوڵەمەندی بکەن. کتومت وەک هەر جۆرێک لە زانیاری، تەلارسازیش چەندان چەشن و شێوەی وەرگرتووە. گۆڕینی شێوە و ناوەڕۆکی خانووبەرە، شەقام، پرد و شتەکانی تر لە ئەوروپادا، بە گوێرەی قۆناغەکان، وێنەی رۆژگاری تەلارسازی بەرجەستە دەکەنەوە. لە هەمان کاتدا دەتوانین لە رێگای فرەوانبوونی دەقە تیۆرییەکانی تەلارسازییەوە ئەو بە زانیاریی و بە مێژووکردنە لەسەر گوتاری تەلارسازییدا، دیمەنە جیاوەزەکانی ئەو گۆڕانکاریانە ببینین.

4

لە سەدەی بیستەمدا تەلارسازی لێوانڕێژ دەبێ لە مۆدێلە جودایەکان، ئەمەش لە رێگای مێدیایەکانەوە نمایشدەکرێن. تەلارسازی ئەمڕۆ لە رۆژئاوادا بە هاوئاهەنگی لەگەڵ پاشخانەکانی، لە دوو ئاراستە یان دوو دیمەن خۆی دەنوێنێ: لە لایەک، وێنەی تایبەتمەندی کولتووری، کۆمەلایەتی و سیاسی رەنگدەداتەوە، لە لایەکی تریشەوە، کاریگەری شێوەکانی تەکنیکی نیشاندەدا.
وەک پێشتر ئاماژەمان پێکرد، تەلارسازی لە سەدەی بیستەمدا، بیرۆکەکانی سەدەی هەژدەمی پیادە دەکرد. ئەو بیرۆکانەش لە هاوشێوەیی و گشتگیرییدا دیمەنی تەلارسازی بەرجەستە دەکردەوە. ئەمڕۆش تەلارسازی پۆستمۆدێرنیزم بە شێوەیەکی تر و لە ئاستێکی تردا، هەمان نموونە دەنوێنێ، بەڵام لە شێوەیەکی پێچەوانەدا. ئەو شێوە پێچەوانەش خۆی لە شێوازێکی جیهانییدا بەرجەستەدەکاتەوە، کە لە رووبەری تەلارەکاندا جۆرێک لە گەمەی شێوە جودایەکان خۆیان دەنوێنن. بۆیە ئەمڕۆ رەخنەی تەلارسازی بوارێکی فرەی لە ئاستی نووسیندا داگیرکردووە. وێڕای ئەمەش لە ئاستی مێدیادا پانتاییەکی فروی تەنیووەتەوە. رەخنەگرانی تەلارسازی بە گشتی جەخت لەسەر فرە رەهەندی شێوە دەکەنەوە. ئەو رەهەندانەش وێنایەکی ئاڵۆزی لە دیمەنی تەلارساییدا بەرهەمهێناوە.
مشتومڕەکان لەسەر تەلارسازی ئەمڕۆ لە ناکۆکی نێوان تیۆریی و پیادەکارییدا خۆی دەنوێنێ. ئەمەش دەگەڕێتەوە بۆ ئاستی فرەوانبوونی مۆدەکان کە بازاڕ بەرهەمیان دەهێنێ. بازاڕەکان بە کرەسە رووکەشەکان مۆدە و شێوەکانی تەلارسازی لە ئاستی جیهانیدا بێوچان بەرهەم دەهێنن. هەرچەندە روانگەی مۆدێرنیزم لە ئاستی تەلارسازیدا هەڵگری ئەو بە فرەکردنی مۆدانە بوو، کە لەوێدا قوتابخانەکانی وەک: فۆرمالیزم، فونکشۆنالیزم و ریالیزم ...، جۆرێک لەو مشتومڕ و ناکۆکیانەیان لە ئاستی تەلارسازیدا بەرجەستە دەکردەوە. بەڵام ئەمڕۆ بازاڕ و تەکنیک زیاتر و زیاتر خۆیان بەسەر تەواوی بیرۆکە و مۆدە جودایەکانی تەلارسازیدا سەپاندووە. بۆیە ئەوەی کە شێوەکانی تەلارسازی بەرهەمدەهێنێ، خودی بیرکردنەوەی تەلارسازی نییە، بەڵکوو ئەوە بازاڕە بەبڵاوەکان و بە هەرمێن بوونی تەکنیکە کە بڕیار لەسەر بوارەکانی تەلارسازیدا دەدا.

5

لەم رۆژگارەدا ئێمە هەر تەنیا بە خۆمان نین کە شتەکان دەبینین، بەڵکوو کولتووری مێدیا هەموو شتەکان لە رێگای تەکنیکەوە بە شێوەیەکی بزواو نیشاندەدا و لە هەر چاوتروکانێکدا وێنەکان گۆڕانی خێرایان بەسەر دادێن. بەمجۆرە وێنە تەکنیکییەکان، تاکە شوێنێک، شارێک، یان سیمای تەلارێک نمایش ناکەن، بەڵکوو سەرتاپای شوێنەکانی جیهان نمایش دەکەن. لەوەش زیاتر، شێوەی گشتی کۆمەڵگا و شارەکان لەگەڵ شوێنەکان ئامادە دەبن. بە واتایەکی تر، لە رێگای وێنە تەکنیکییەکانی مێدیاوە، کە ئەمڕۆ تەلارسازی بەرهەمدەهێنێ، جیهان وەک گوندێک بۆ ئێمە نمایش دەکەن. کۆکردنەوەی ئەو جیهانە لە وێنە بزۆکەکانەوە، نەک هەر وێنەی رۆژگارێکی بزواوی فرە رەهەند نمایش دەکەن، بەڵکوو تووشی هەستێکی قووڵی نامۆیشمان دەکەن. بەمجۆرە، بە

واتای ژولیا کریستیڤا، ئێمە لە وڵات و شوێنی خۆماندا دەبینە بوونەوەرێکی بێگانە. کریستیڤا لە دیدی ئەو گۆڕانکارییە خێرایانەوە ئاماژە بەو لێکدژیانە دەکا کە ئەو گەردوونە مۆدێرنکراوە ئێمەی هەراسان کردووە و ناچارمان دەکا بەرەو تاراوگە سەرهەڵگرین.

6

لەو ناوکۆییەوە، ئەگەر لە گۆشەنیگای ئەمڕۆوە بڕوانین، دەبینین دەستەواژەی تەلارسازی نوێباو، وەک هونەرێک، لەگەڵ دامەزراندنی شارە نوێباوەکان و ڕەوکردنی بە کۆمەڵی دێهاتەکان بەرەو شار و بە هەرمێنبوونی بازاڕی تەکنۆلۆژی، گرنگی جەستەی شارمان بە یاد دێنێتەوە. لە ئاکامی ئەو پرۆسەیەدا، شار بۆتە دەستەواژەیەکی بەرجەستەکراو بۆ وێناندنی وڵاتێک و ئاستی پێشکەوتنە ناوەکی و دەرەکییەکەی. چونکە شار وەک جەستەیەک، هەر تەنیا دیمەنێک نییە لە ئاستی دەرەکیدا، بەڵکو ئەوە دیوە ناوەکییەکەیەتی کە دیوە دەرەکییەکەی ئاوێنە دەکاتەوە. بە واتایەکی تر، شار ناوەندێکە بۆ ئاستی ئابووری، پەیوەندییە کۆمەڵایەتی، سیاسی و کولتوورییەکان. ئەو پەیوەندیانەش پێکڤە دەبنە سیستەمێک کە دەتوانێ ڕادەی ئاڵوگۆڕی لەگەڵ سیستەمی ئابووری، سیاسی و کولتوورییەکان لەگەڵ دەرەوەی خۆی دستنیشانبکات.

بەمجۆرە شار، وەک جەستەیەک ڕاستەوخۆ لەگەڵ جەستەکانی کۆمەڵگا، ڕێکخستن و بەرنامەڕێژییەک پێکدێنێ. کەواتە شار ئەو ژینگەیە کە وەک جەستەیەک پەیوەندییە کۆمەڵایەتی، سێکسی و خێزانییەکانیش بەرهەمدەهێنێت. بەڵام ئەگەر شار چوارچێوەیەکی گرنگ بێ بۆ جەستەکان، کەواتە پەیوەندییەکانی نێوان جەستە و شار هاوئاهەنگ تر دەبن.

7

دەکرێ بپرسین: مەبەستمان لە "جەستە" و "شار" چییە؟

هەڵبەتە جەستە پێکهاتەیەکە لە کۆمەڵی ئەندام؛ گۆشت، ماسوولکە، ئێسک، بوونێکی زیندوو ... هتد، کە ئەمانە هەموو پێکڕا یەکەیەکی هاوئاهەنگ بەرجەستە دەکەنەوە. کەواتە جەستە یەکەیەکی ڕێکخراوی سروشتیانەیە، یان وزەگەلێکە کە پێویستی بە ڕێخستنی جڤاکیش هەیە. یان بە واتای فۆکۆ، جەستە لە هەر کولتوور و ڕۆژگارێکدا بە قانوونی "میکرۆتەکنۆلۆگییەکان دەسەڵات" بارگاوی دەکرێ.

کەچی دەکرێ وەک تۆڕێکی ئاڵۆز، لە "شار" بڕوانین، کە چالاکی و پەیوەندییە نامۆ و ئاشنایەکان، یان تەلار و جەستەی هاووڵاتیان پێکەوە دەبەستێتەوە. هەڵبەتە شار بە بوونی بازاڕێکی گەرمی ئابووری، بنکەی زانیاری، تۆڕی دەسەڵات، شێوەکانی گواستنەوە، یان هات و چۆ، حوکمڕانی ڕێکخراوە سیاسییەکان، پەیوەندی نێوان خێزان و دەرەوەی خێزان، مانای شاری هاوسەدەم دەبەخشێ. بەمجۆرە دەکرێ شوێنە هەمیشە گۆڕاو و ڕازاوەکانی شار، وەک بناخەیەک لە نێوان شار و دێهاتەکاندا سەیر بکرێ.

هەر بۆیە دەکرێ وەک مۆدێلێک سەیری پەیوەندی نێوان جەستەی شار بکەین. لێرەوە وەک سەرچاوەیەک شار دەبێتە ڕەنگدانەوە یان بەرهەمهێنەری جەستەکان. ئاشکرایە شار بە هۆی پێداویستییەکانی مرۆڤ دەفراژێ. کەواتە ئەوە مرۆڤە کە شاری داهێناوە و دامەزراندووە. لێ شار هەر تەنیا بەرهەمگەلێک نییە لە جەستە و چالاکیەکانی، بەڵکو بەشێکیشە لە توانایە بەدیکراوەکان و واقیعییەکان: ئەو توانایەی کە دەخوازێ بە ڕێکخستن و ڕازاندنەوەیەکی بەردەوام شار فرەوان و بەرەو پێشەوە ببات، بۆ ئەوەی شار بۆ پەیوەندییەکانی نێوان ناوەوە و دەرەوەی خۆی، ببێتە شوێنێکی بەرهەڵدراو.

دیارە بیرۆکەی جەستە و ڕێکخستنە کۆمەڵایەتییەکان، کە لەگەڵ دەوڵەتدا پەیوەندییەکی گرنگ دەیانبەستێتەوە، سەرچاوەکەی بۆ سەدەی سانزە، بە تایبەتیش بیرۆکەکانی تۆماس هۆبز، کە لە "مافی خواوەندانەی پاشا"دا بەرجەستە دەبێتەوە، دەگەڕێتەوە. هاوکاتیش بیرۆکەی جەستە و لای جۆن لۆک و چەندانbody politic" دەوڵەت لە پەرلەمانی "ج "جەستەی دەوڵەت/ هزرڤانی هاوسەردەم دەبینینەوە.

دەکرێ پەیوەندی نێوان جەستەکان و خەستەی دەوڵەت، بە جۆرێک لە جۆرەکان، وەک دیمەنێک لە خودی دەوڵەت سەیر بکرێ. لەو دیمەنەدا پاشا، سەرۆک نوێنەرایەتی

سەری دەوڵەت دەکا و هاووڵاتیانیش بە دەمارەکانی جەستەی قانوون بەراورد دەکرێ و سەربازەکان بە مەچەکەکانییان و ئابوورییش بە قاچ یان سکی دەوڵەت دەچووێنرێن. دەکرێ ئەو وێنە هاوردە/میتافۆرە لە رژێمێکەوە بۆ یەکێکی تر دەگۆرێت. بەڵام لەو هاوردەیەدا سیستەمی سیاسی گرنگی خۆی هەیە. ئەو سیستەمە یان دەوڵەتە کاتێک بەهای دەبێ کە توانی بە شێوەیەکی عادیلانە، مافە کۆمەڵایەتییەکان دابەشبکا. جەستەی مرۆڤ لە شێوە سروشتایەنەکەی خۆیدا بریتیە لە ئۆرگانەکان، ئەو ئۆرگانانەش بە هاوئاهەنگی لەگەڵ یەکتر نەبێت ناتوانێ کارا و سەرکەوتوو بن. بە هەمان شێوەش، دەبێ جەستەی دەوڵەت یان حوکمەت، وەک یەکەیەک، بە شێوەیەکی سروشتی دادپەروەرانە ئیشبکات.

8

لەو روانگەیەوە، نە جەستەکان لە دەرەوەی شار بوونیان هەیە و، نە دەوڵەتیش بەبێ جەستەکانی شار بوونیان هەیە، چونکو هەردووکیان، جەستە و شار، لە پەیوەندی لەگەڵ یەکتردا خۆیان بەرجەستە دەکەنەوە. لێرەوە شار، وەک جوگرافیایەک لە تەلارسازی، یان شوێنێک لە جەستە کارایەکان، ئاوێتەیەکە لە پەیوەندییە دارێژراوەکان، ستروکتۆر و تایبەتمەندی پەیوەندییەکانی نێوان خێزان، کە ئەمانەش کاریگەریەکی راستەوخۆیان لەسەر شاردا هەیە. بەڵام بە هەمان شێوەش شێوەی ستروکتۆر و نەریتەکانی شار کاریگەری خۆیان لەسەر ئەو رەگەزانەی کە شار بەرجستە دەکەنەوە دادەنێن.
هاوکاتیش شار بە چۆنیەتی تەلارسازی ماڵی تاکەکەسەکان شێوەی دابەشکردنی ناوەوەی ژوورەکان، کتێبخانە، ژووری میوان، ژووری نووستن و ... هتد ، تایبەتی خۆی دەنوێنێ.
دواجار ئەوە کۆی تەلارسازی خودی ماڵی تاکەکەسەکانە کە دیمەنی شار دەکەن بە شوێنێک، یان شانۆیەک بۆ نمایشکردنی جەستەیەکی کولتووری نوێباو. لەو نمایشکردنەدا وێنەی جەستەکانی ئەو نوێنەرانەی کە نوێنەری سیستەمی شار دەکەن، کە هەر لەوێشدا ناوەندەکانی راگەیاندن و دەزگا جودایەکان، بە بەرنامەی ئاستی چالاکی بەرهەمەکانیان، هەم ناوەرۆکی خۆیان و، هەمیش سەنگی ئەو دەوڵەت ئاوێنە دەکەنەوە. وێڕای ئەمەش، جەستەکانی کۆمەڵگا، وەک جەستەیەکی کولتووری کارا و بەرهەمهێنەر، بە گوێرەی پێگەی ئابووری ، دەروونی، سیاسی و کۆمەڵایەتیان، دەتوانین دیمەنی شار بگۆڕن و رەنگینی بکەن. بەمجۆرە شار سنوورەکانی لە دەوروبەری خۆی دەکێشێتەوە. هاکاتیش جەستەی شار، بە گوێرەی کاریگەری ئاستی چالاکییەکانی، ببێتە کەناڵێک لە نێوان ئاپۆرەی خەڵک و تاکەکەسەکاندا. دواجاریش شێوە، رۆڵ، حەز، نۆرم و ئامانجە ئیدیالییەکانی ئەو تاک و کۆیانەشە دەبنە رێکخستن و ئامادەکردنی قانوونەکانی ئەو دەوڵەتە.

9

کەواتە مەبەستی ئاخاوتن لەمەڕ تەلارسازی، کە لە خودی خۆیدا، شێوەی ناوەکی و دەرەکی شار بەرجەستە دەکاتەوە. هزرکردن لەوەی کە چۆن شوێنێکی ئاوەدانکراو، جێنشینکراو بە کۆی جەستەکان برازێنینەوە، کە هەر ئەو جەستانەشن دەبنە نوێنەرگەلێکی کارای ئەو شوێنە. وێڕای ئەمەش، شار بە هاوئاهەنگی لە نیوان جەستەکانی، پەیوەندییەکانی ناو خێزان، ئەڤینداری و کۆمەڵایەتییەکان، مشتوماڵ و رێکیان دەکا. بەمجۆرە شار دەبێ وەک شوێنێک

سەیر بکرێت کە لەوێدا دەسەڵات بەرهەمدێ و بەناو ناخی جەستەکاندا پەلدەهاوێژێ. هەروەک لە بەراییدا ئاماژەمم پێکرد، کە شار شوێنێکی کارای جەستەکانە و بەردەوام شوێنپێی خۆی لەسەر کۆی جەستەکانی ناو خۆیدا بەجێدەهێڵێ. هەروا گۆڕانە خێرایەکانی شار وا دەکات شێوەی جەستەی هاووڵاتیەکانییشی، گۆڕانیان بەسەر دابێت،

هەلبەتە هەر ژینەگەیەک خاوەن بەهای داب و نەریت و مەرجەکانی خۆیەتی، بۆیە گەرەکە لە ئاوەدانکردنەوەی شار و دیمەنەکاندا، ئەمانە لە زەین بگرین.

دیمەنێکی هەولێری ئێستا

10

لێرەوە سەبارەت بە جەستەی شارەکانی ئەمڕۆی کوردستان دەتوانین بڵێین، کە بە دیمەنێکی تاڵانکراوی ژێر زبڵ دەچێ. ئەو بازارەی ک ئەمڕۆ مۆدەکانی تالارسازی لە کوردستان بەرهەمدەهێنێت و دەسەپێنێ، هێندەی ناشیرنکردنی ژینگەی کوردستان و چەشە سروشتییەکانی جەستەکانییەتی، ئەوەندە ئاوەدانکردنەوە و رازاندنەوەیان نییە. لەبۆیە بۆ ئەوەی ئەو پێناسەیەکی خێرای ئەو قەیرانە بکەین، کە ئەمڕۆ لە کوردستاندا، وەک قەیرانی هەر بوارێکی دیکە، لە بواری تەلارسازییدا، لە ئارادایە، دەکرێ ئاماژە بکەین بە نموونەگەلێکی وەک، شوێنەواری هەردوو دەرگای شاری ئامێد، کە ئاوێنەیەکە لە چەشە و ئاستی ئێستێتک/رازانکاریی کولتووری کوردی بە گشتی و روحی فەرمانڕەوای "ئیماراتی باهدینان". ئەمڕۆ پاشماوەی ئەو دوو دەرگایە لە شارۆچکەی ئامێدی، کە لە سەردەمی "ئیماراتی بەهدینان"دا، لە نەخشەکارییەکی سەربازییدا، لە گۆمەزێک و شوورایەک دەچێ، وەک کەلاوەیەک، خەریکە لەبەر بێخزمەتی و قووتکردنەوەی خانووە بۆرە چیمەنتۆییەکانی دەوروبەری، مەحفدەبنەوە. دەرگای پێشەوە، کە لە کاتی ئەو ئیمارەتەدا دەروازەیەک بووە بۆ ئەو شارە، وەک لەو وێنەی سەرەوەدا دەیبینین، خەریکە لەبەر زبڵ و پشگوێ خستن لە لایەن دەسەڵاتداری ئەو شارۆچکەیەدا، دادەڕمێ. هاوکاتیش دەرگایەکەی دواوە بۆ چوونە دەرەوەی ئەو شارۆچکەیە، وەک قەڵایەک، سازکراوە، وەک من خۆم بینین، ئێستا خانوویەکی بە بلۆکی چیمەنتۆ ناشیرین لە تەنیشتی دروستکراوە و لە پێش دەمی ئەو دەرگایەش قۆمەتە چەو و خۆڵێک، وەک گردێک، کەڵەکە کراوە. وەک دەزانین ئەو رەوتە نوێیەی خانووسازی کە لە کوردستاندا لە بڕەو دایە، لە لایەن کۆمپانیایە بازرگانەکانی تورکیاو بێگانەکان داگیرکراون. هەر بۆیە دەبینین لە ژێر هێرشی ئەو چەشنە تەلارسازییە هەرزان و دوور لە چەشە و هونەری رازانکارییەی کولتووری کورد، خەریکە وێنا و دیمەنی تەلارسازیی رەسەنی کوردی، کە جیهنابینی و یادەوەریی کوردی بەرجەستە دەکاتەوە، لەناو دەچێ. هاوکاتیش، بۆ نموونە، "قەڵای هەولێر"، کە واتای دێرینترین هونەری خانووسازیی دەگەیەنێ لە ژیانی مرۆڤی کورد و تەواوی مرۆڤایەتییدا، کەچی ئەمڕۆ، وێڕای فرۆشتنیان بە تورکمانە دەوڵەمەندەکان، کە مەبەستی تاڵانکردنی ناسنامەی ئەو قەڵایە دێرینەیە، هاوکاتیش بۆتە هێلانەی مار و جانەوەران. وەک وتمان، بەشێکی سەرەکی ئەو دارمانەی کە ئەمڕۆ تالار و شوێنەوارە کۆنینەکانی کوردستانی تەنیوەتەوە، دەگەڕێتەوە بۆ شاڵاوی ئەو کۆمپانیا خانووسازیانەی تورکی و دەرەکییەکان، کە بە رێگەی بازرگانە پوولبازەکانی کوردستان لە هەرمێندایە. بەمجۆرە ئەمڕۆ ئەو خانوو و تالارە کۆنانەی کە بە سەلیقەی هونەری خۆماڵیی کوردییەوە نەخشەسازی شارەکانی کوردستانیان بەرجەستە دەکردەوە و هاوکاتیش واتای ناسنامەی روحی کوردی نمایشدەکەن، بەرەو مەحفبوونەوە دەچن.

ديمەنێک لە دەرگای کۆنی شاری ئامێدی، کە وێنایەکە لە سەلیقەی رازانکاری کورد لە تەلارسازیدا. ئەمڕۆش ئەوەی دەیەوێ بچی لە نزیکەوە ئەو دەرگایە ببینێ و مێژووەکەی تێبگا، دەبینێ کە چۆن زبڵ و فەرامۆشی خەریکە لەناوی ببات. بە کامیرای هەندرێن، 2005

لە قۆناغەکانی پێشتردا خانووسازەکان بە گوێرەی کەرەسە خۆماڵییەکان کە بەرهەمی دەستکردی کورد بوون و بە هاوئاهەنگی لەگەڵ دیمەنەکانی شار، نەخشەسازی بۆ دروستکردنی خانوو و بەرەکان دەکرد، کەچی ئێستا مۆدێلی کۆپانیایە دەرەکییەکان کەرەسە و نەخشەسازی بۆ دروستکردنی شارە کوردییەکان دادەڕێژن. کەواتە، دیمەنی شارەکانی کوردستان و کەرەسەکانی خانووسازی ئەو کۆمپیانییە بازارگانیانەی ئەمڕۆ، کە بە بلۆکی چیمەنتۆ، نەخشە، رەنگە مردوو ەکان شارەکانی کوردستانیان تەنیووەتەوە، ئەمەش جۆرە رەنگدانەوەیەکە لە روحی دەسەڵاتێکی سیاسی و هونەری، کە نە وەک "سەری حوکمەتی کوردی"، خاوەن ئاگاییە و، نە هەست بە گرنگی رازانکاری کوردیانەی جەستەی خۆی و جەستەی دەرەکی و ناوەکی شارەکانی دەکا.

نەورۆزی 2006
ستۆکهۆلم

ژێدەرەکان:

1. Michel Focault, Övervakning och straff, Viljan att veta **بۆ روانگەی جەستە و دەسەڵات، بڕوانە:.**
Sexualitetens historia, del 1 ,
2. Michel Feher (red): Fragments of a Haistory of the Human Body, vol.1.

ئەم وتارە لە رۆژنامەی "رۆژهەڵات"، کە لە سنەی رۆژهەڵاتی کوردستان دەرچێ، بڵاوکراوەتەوە، (*)